

Н. В. МИРНА, Т. В. МИРОШНИЧЕНКО

МІСЦЕ ТА РОЛЬ ТРАНСКОРДОННОГО СПІВРОБІТНИЦТВА В РЕГІОНАЛЬНОМУ РОЗВИТКУ ТА ІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСАХ

Проаналізовано наукові підходи до визначення поняття “транскордонне співробітництво”. Визначено місце та роль транскордонного співробітництва в регіональному розвитку та інтеграційних процесах.

Ключові слова: транскордонне співробітництво; регіональний розвиток; інтеграція; повноваження; відносини.

The analysis of scientific approaches of the definition of transborder cooperation has been done. The place and role of transborder cooperation in regional development and integration processes have been allocated.

Key words : transborder cooperation; regional development; integration; powers; relations.

Розширення та поглиблення процесів європейської інтеграції, вступ України до світової організації торгівлі, світова економічна криза, інші процеси глобалізації та регіоналізації у світі мають суттєвий вплив на соціально-економічний розвиток української держави. Життя ставить перед українським суспільством нові виклики зовнішнього і внутрішнього походження, які у своїй сукупності спричиняють різку диференціацію українських регіонів. Важливим кроком для виходу із такого становища є використання потенціалу всіх можливих форм міжрегіонального та транскордонного співробітництва як інноваційних інструментів державної регіональної політики.

Розвиток транскордонного співробітництва при збереженні специфіки самобутності і індивідуальності кожного регіону значною мірою дозволяє успішно вирішувати локальні проблеми, максимально використовуючи національний потенціал і поступово згладжуючи диспропорції у соціально-економічному розвитку окремих територій.

Починаючи з середини 1980-х рр., з'являється значна зацікавленість учених до проблематики транскордонного співробітництва. Наукові дослідження проблем регіонального розвитку та транскордонного співробітництва здійснюють багато вітчизняних та закордонних науковців, а саме: О. Амоша, П. Беленький, Б. Буркінський, З. Бройде, Н. Мікула, О. Вишняков, С. Гакман, М. Долішній, В. Євдокименко, Є. Кіш, Т. Коморніцкі, М. Лендзел, Н. Луцишин, П. Луцишин, Ю. Макогон, В. Мамонова, А. Мельник, А. Мокій, С. Писаренко, С. Романов, І. Студенніков та інші.

Проте поза увагою більшості науковців залишається дослідження інтеграційного потенціалу транскордонного співробітництва, що диктує необхідність подальших розвідок.

Метою статті є визначення місця та ролі транскордонного співробітництва в регіональному розвитку та інтеграційних процесах.

В умовах активізації світових інтеграційних процесів і міжрегіонального співробітництва зростає роль регіональної політики та регіонального управління у всіх сферах суспільного життя, оскільки постає необхідність визначення оптимального співвідношення між централізацією та децентралізацією державного управління.

Характерною особливістю сучасної Європи є швидкий розвиток міжнародного співробітництва регіонів – однієї з особливо ефективних рушійних сил європейської інтеграції та об'єднання людей.

Для осмислення ролі та місця транскордонного співробітництва у територіальному розвитку та інтеграційних процесах доцільно ознайомитись із сучасними поглядами на ці проблеми вітчизняних і зарубіжних науковців, попередньо розглянувши функції кордонів та їх типологізацію.

Досліджуючи роль транскордонного співробітництва в регіональному розвитку, І. Студенніков наводить типологізацію функцій кордону швейцарського географа Реміджіо Ратті, який зазначає, що “кордон містить подвійну концепцію: в один і той же час він може слугувати чинником, що розділяє різні політично-інституціональні системи, і чинником, що забезпечує контакт між різними соціальними колективами”. Виконуючи водночас роз'єднуючу та контактну функції, згідно з типологізацією р. Ратті, кордони виконують таку роль:

- бар'єру (переважаючими є фактори відокремлення та закритості, також ефект економічної ізоляваності);
- фільтру (кордон є в цілому відкритий, але виконує фільтруючу функцію згідно завдань національної безпеки);
- відкритого кордону (домінуючою є контактна функція і здійснюється транскордонне співробітництво як складова інтеграційного процесу).

І. Студенніков вважає, що така типологізація є найбільш вдалою для створення теоретичного підґрунтя для визначення місця транскордонного співробітництва у процесі європейської інтеграції. Погоджуючись з цим висновком, доцільно розглянути також інші типологізації функцій кордону, які будуть важливими при осмисленні ролі транскордонного співробітництва на сучасному етапі [7].

Т. Коморніцкі зазначає, що в широкому розумінні кордони мали та мають три основні функції: військову (бар'єр для іноземної військової агресії); економічну (бар'єр для вільного руху товарів); цивільну (бар'єр для вільного переміщення людей).

Аналізуючи зміни функцій кордонів у Західній та Центрально-Східній Європі, Т. Коморніцкі визначає, що одними з найбільш суттєвих показників,

що характеризують кордон, зокрема, в інтеграційних процесах, є рівень проникності та пропускна здатність кордону [9].

Транскордонне співробітництво – складний і специфічний феномен, дослідженню якого прикута увага багатьох науковців різних галузей науки.

Термін “транскордонне співробітництво” вперше було запропоновано в рамках 106 Мадридської Конвенції загальних принципів транскордонного співробітництва. У Конвенції транскордонне співробітництво визначається як “...будь-які спільні дії, спрямовані на посилення та поглиблення добросусідських відносин між територіальними общинами або владними органами, що знаходяться під юрисдикцією двох або декількох договірних сторін, а також укладання з цією метою будь-яких необхідних угод або досягнення домовленостей” [4].

Протягом значного періоду в Україні в дослідженнях щодо регіонального розвитку та міжрегіональної співпраці вживався термін “прикордонне” співробітництво і лише в останні 10 років перевага надається терміну “транскордонне співробітництво”. За своєю суттю співпрацю сусідніх територій визначають обидва терміни.

Перший термін є більш поширеним в Україні, він традиційно протягом тривалого часу використовувався в умовах, коли кордон був достатньо закритий для широкого обміну. Не йшлося також про створення транскордонних об’єднань (єврорегіонів) та реалізацію проектів для вирішення спільних проблем суміжних територій як на міждержавному, так і на міжрегіональному рівнях. Об’єктами досліджень були прикордонні території кожної з суміжних держав, і майже не розглядалися шляхи вирішення спільних проблем.

Термін “прикордонне співробітництво” почав вживатися в 1970-х рр. для характеристики культурних відносин та політичних акцій між сусідніми регіонами по обидві сторони кордону та для визначення прикордонної торгівлі [2]. Проте на даний час взаємні відносини прикордонних територій відбуваються в значно більшій кількості сфер і, часто, незалежно від волі та бажань людини та відміченого нею кордону – в атмосфері, по воді тощо (“trans” в перекл. “пере”, переносити, переміщати тощо). Тобто категорія “транскордонне” більше відповідає суті того, що відбувається на прикордонних територіях.

Проблемами дослідження прикордонних територій, міжтериторіального та транскордонного співробітництва в Україні почали займатися в кінці 1980-х рр. Окреслюючи напрями реалізації транскордонного співробітництва як особливої форми міжнародної діяльності регіонального рівня, П. Беленький та Н. Мікула зазначають, що транскордонне співробітництво – специфічна сфера зовнішньоекономічної, політичної, екологічної, культурно-освітньої та інших видів міжнародної діяльності, яка здійснюється на регіональному рівні, і яка, охоплюючи всі загальні їхні форми, відрізняється необхідністю та можливостями більш активного їх використання, а також низкою

особливостей, а саме – наявністю кордону і необхідністю його облаштування, спільним використанням природних ресурсів і, відповідно, спільним вирішенням проблем екологічної безпеки, більш широким взаємним спілкуванням населення сусідніх держав та особистими зв'язками людей, значно вищим навантаженням на інфраструктуру (дороги, зв'язок, сферу обслуговування, придорожня інфраструктура)” [1].

Відмічаючи інтеграційну функцію транскордонного співробітництва, В. Дергачов вказує на те, що даний вид співпраці уявляє собою “...форму світогосподарської інтеграції прикордонних територій держав”. На його думку, транскордонне (прикордонне) співробітництво відіграє виключно важливе значення для транскордонного руху людей, товарів та інформації. Від того, як матеріальні і трудові ресурси та умови країни і регіонів доповнюються транскордонними потоками капіталу, товарів, технологій та інформації, залежить енергетика регіонального розвитку [3].

Т. Терещенко, підкреслюючи важливість програмно-проектного підходу у здійсненні транскордонного співробітництва, розглядає його в якості “...сукупності економічних, соціальних, культурних, екологічних та інших взаємозв'язків (як правило, у вигляді конкретних проектів та програм), що налагоджені на регіональному та місцевому рівнях з метою реалізації спільних інтересів територіальних громад прикордонних адміністративно-територіальних одиниць суміжних країн” [8, с. 7].

У політико-економічному плані, на думку З. Петренко, транскордонне (прикордонне економічне) співробітництво являє собою “...специфічний прояв міжнародного поділу праці між територіально сусідніми адміністративними одиницями двох або декількох країн, який зумовлений загальним характером міждержавних відносин, а також економічними, історичними, соціальними та національними особливостями взаємозв'язку даних регіонів” [6, с. 6].

Виходячи з наведених визначень, слід відмітити, що транскордонне співробітництво найчастіше здійснюється на регіональному рівні та розглядається в якості співробітництва прикордонних регіонів суміжних держав. Хоча, узагальнюючи досвід розвитку транскордонного співробітництва на європейському континенті, П. Беленький та Н. Мікула виділяють чотири рівні реалізації транскордонної співпраці:

1) міжнародний рівень, на якому реалізується політика загальноєвропейських інтересів, здійснюється координація національних регіональних політик для збалансованого розвитку європейського простору;

2) державний рівень, на якому виробляється національна політика у сфері транскордонного співробітництва та узгоджуються національні інтереси з загальноєвропейськими, а також здійснюється гармонізація національних та регіональних цілей;

3) регіональний рівень, на якому реалізується регіональна політика розвитку транскордонного співробітництва з урахуванням інтересів держави

та регіональних зацікавлень, здійснюється відповідна координація із регіонами сусідніх країн;

4) місцевий рівень, на якому здійснюється координація планів розвитку, що запропоновані місцевою владою (з урахуванням регіональних і національних інтересів), відбувається конкретна співпраця між суб'єктами прикордонних територій [1].

Узагальнюючи попередні дослідження з питань транскордонного співробітництва, можливо виділити певні складові процесу реалізації транскордонного співробітництва, до яких можна віднести політико-правову, соціально-економічну, природоохоронну та інформаційну.

Політико-правова складова передбачає вдосконалення нормативно-правової бази транскордонного співробітництва та її узгодження з країнами-партнерами з метою прискорення процесів інтеграції України в європейський економічний простір та ефективного забезпечення функціонування економіки її регіонів у міжнародному поділі праці. Завдання даної сфери мають бути направлені на розмежування відповідальності та повноважень між центральними та місцевими органами виконавчої влади з метою найбільш ефективного вирішення проблем транскордонного характеру та забезпечення гармонійного та збалансованого розвитку прикордонних регіонів суміжних держав.

Соціально-економічна складова транскордонного співробітництва є найбільш масштабною, враховуючи те, що даний вид співпраці стосується всіх сфер життєдіяльності населення. Дана сфера передбачає реалізацію заходів, спрямованих на розвиток людських ресурсів, підвищення рівня соціально-економічного становища регіонів, ліквідування ознак периферійності та депресивності. Важливе місце посідає проблема забезпечення зайнятості населення та створення нових робочих місць.

Економічна складова окреслює напрями співробітництва між суміжними регіонами у сфері розширення прикордонної та зовнішньої торгівлі, інвестиційних зв'язків, створення спільних підприємств та забезпечення розвитку малого та середнього бізнесу.

Особлива увага в соціально-економічній сфері транскордонного співробітництва має приділятися просторому облаштуванню прикордонних територій, а саме розвитку придорожньої та сервісної інфраструктури, створенню нових пунктів перетину державного кордону та підвищенню рівня технічного облаштування існуючих територій.

Для прикордонних територій суміжних держав характерне спільне ментальне та соціокультурне середовище, яке є вагомим чинником співробітництва у сферах культури, релігії, освіти та науки, спорту.

Окреме місце в соціально-економічній сфері транскордонного співробітництва посідає розвиток туристсько-рекреаційного комплексу, який передбачає створення нових об'єктів для відпочинку, транскордонних

туристичних маршрутів, реалізацію спільних проектів розвитку “зеленого” туризму тощо.

Природоохоронна складова транскордонного співробітництва передбачає спільне використання природних ресурсів, вирішення проблем екологічної безпеки, охорону навколишнього природного середовища та запобігання надзвичайним ситуаціям по обидві сторони державного кордону.

Інформаційна складова транскордонного співробітництва включає співпрацю, направлену на забезпечення розвитку системи надання інформаційних послуг про можливості прикордонної торгівлі, підприємницьких та громадських ініціатив, а також передбачає збір інформації про проблеми, які існують у прикордонних регіонах, і систематичний пошук шляхів їх вирішення.

Слід відмітити, що наведені складові процесу реалізації транскордонного співробітництва не існують відокремлено, а взаємодіють одна з одною та охоплюють суспільство у його взаємозв'язку з природою та господарством в рамках географічної оболонки. Це дає підстави розглядати транскордонне співробітництво у якості об'єкта досліджень суспільної географії.

Створення ефективних механізмів транскордонного співробітництва є надзвичайно своєчасною задачею як для внутрішнього розвитку суміжних прикордонних регіонів, так і для зміцнення добросусідських відносин між країнами [5].

Лише в останні роки у прикордонних районах з'явилося розумінні того, що близькість державного рубежу несе не тільки додаткові матеріальні й моральні витрати, але надає і значні вигоди, в тому числі завдяки: транзиту товарів і мігрантів, виконанню посередницьких функцій; особливостям сусідства; спільній експлуатації природних ресурсів; співробітництву з іншими областями, розташованими вздовж кордону і що мають схожі інтереси; інтересу міжнародних організацій, стурбованих ситуацією в прикордонній зоні, боротьбою з нелегальною міграцією.

Транскордонне співробітництво є міцним інструментом розв'язання регіональних проблем. Воно матиме довгостроковий сталий ефект лише як складова цілісного, ретельно прорахованого механізму регіонального розвитку, що має базуватись на просторовому підході та розвиненому інституційному підґрунті.

Дослідження підтверджує важливість суспільно-географічного вивчення транскордонного співробітництва для окреслення та вирішення проблем соціально-економічного розвитку прикордонних регіонів. Тож, окреслення меж транскордонного простору, в рамках якого взаємодіють регіони, залежить від поставлених завдань.

Таким чином, головним завданням транскордонного співробітництва є покращення якості життя мешканців прикордоння та підвищення рівня соціально-економічного розвитку прикордонних територій з метою забезпечення їх сталого розвитку.

Література:

1. *Беленький П. Ю.* Зовнішньоекономічна діяльність регіонів / П. Ю. Беленький, Н. А. Мікула : монографія / Регіональна політика: методологія, методи, практика: [кол. авт. ; за ред. академіка НАНУ М. І. Долишного]. – Львів : НАН України ; Інститут регіональних досліджень, 2001. – С. 654–697.
 2. *Будкін В. С.* Прикордонне співробітництво в системі адаптації економіки України до європейського господарського простору / В. С. Будкін // Проблеми співробітництва прикордонних територій України і Польщі. – Бюл. № 3. – Варшава-Київ. – 1993. – С. 169–179.
 3. *Дергачев В. А.* Геоэкономика (современная геополитика) : [учебник для вузов] / В. А. Дергачев. – К. : ВИРА-Р, 2002. – 512 с.
 4. Європейська рамкова конвенція про транскордонне співробітництво між територіальними общинами або властями (21 травня 1980 р., м. Мадрид). Текст українською мовою. – Рада Європи. – 1980. – 35 с.
 5. *Мамонова В. В.* Регіональний розвиток. Міжрегіональна та транскордонна співпраця. : навч. посіб. ; частина II / за заг. ред. М. Бойцуна, Я. Мудрого, О. Рудіка. – Х. : Вид-во ХарПІ НАДУ “Магістр”, 2009. – 96 с.
 6. *Петренко З. О.* Прикордонне співробітництво в контексті євроінтеграційного курсу України : автореф. дис. ... к.е.н. : спец. 08.05.01 “Світове господарство і міжнародні економічні відносини” / З. О. Петренко. – К., 2001. – 17 с.
 7. *Студенніков І. В.* Транскордонне співробітництво та його місце в регіональному розвитку / І. В. Студенніков // Регіональна політика в країнах Європи : Уроки для України ; за ред. С. Максименка. – К., 2000. – С. 138–140, 143–151.
 8. *Терещенко Т. В.* Науково-методичні основи забезпечення розвитку транскордонного співробітництва : автореф. дис. ... к.е.н. : спец. 08.10.01 “Розміщення продуктивних сил і регіональна економіка” / Т. В. Терещенко. – К., 2005. – 20 с.
 9. *Kotornitcki T.* Granice Polski. Analiza zmian przenikalności w latach 1990-1996. PAN, IgiPZ, War-saw, 1999. – 347 p.
-